

УДК 303:331.1

О. В. Демченко,

к. е. н., докторант кафедри торговельного підприємництва,

товарознавства та управління бізнесом, Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0796-7164>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.68

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

O. Demchenko,

PhD in Economics, Doctoral candidate of the Department of Trade Entrepreneurship,

Merchandising and Business Management, Odesa National University of Technology

THE IMPACT OF EUROPEAN INTEGRATION ON THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL IN THE RURAL AREAS OF UKRAINE

В статті розкрито основні теоретичні аспекти впливу європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України завдяки гармонізації освітніх та професійних стандартів, покращенню доступу до знань та інновацій, а також через спрощення процесу міграції кваліфікованої робочої сили між країнами Європейського Союзу. Досліджено фактори, що перешкоджають формуванню людського капіталу сільських територій. Виділено основні аспекти впливу європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій, зокрема політичний, правовий, економічний, культурний, та виявлено, що економічний аспект є рушійним. Сформовано модель економічного кругообігу "доходи-витрати" в умовах змішаної відкритої економіки України із закордонним сектором, представленим Європейським Союзом, як стратегічним партнером, відмінною рисою якої є нова умова — якість закордонного сектору в сегменті "Європейський Союз", що обумовлена поглибленим характером взаємодії України і Європейського Союзу завдяки підписанню Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Виявлено, що економічний вплив європейської інтеграції на національну економіку, в тому числі на формування та розвиток людського капіталу її сільських територій, здійснюється через три внутрішні ринки — ринок товарів і послуг, ринок капіталу та ринок праці. З використанням інструментарію кореляційно-регресійного аналізу обґрунтовано кількісні параметри впливу українсько-європейської торгівлі агропродовольчою продукцією, прямих інвестицій Європейського Союзу в сільське господарство України, трудової еміграції українського сільського населення в Європейському Союзі на динаміку фактичних значень інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України. Виявлено, що найбільший вплив має кількісний параметр "збільшення експорту в Європейський Союз українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі".

The article reveals the main theoretical aspects of the impact of European integration on the formation and development of human capital in rural areas of Ukraine through the harmonization of educational and professional standards, improved access to knowledge and innovations, and the simplification of the migration process of skilled labor between European Union countries. It explores the factors that hinder the formation of human capital in rural areas. The main aspects of the impact of European integration on the formation and development of human capital in rural areas are highlighted, including political, legal, economic, and cultural factors, with the economic aspect identified as the driving force. A model of the economic circular flow of "income-expenditure" in the conditions of Ukraine's mixed open economy with the foreign sector, represented by the European Union as a strategic partner, is formed. Its distinctive feature is a new condition — the quality of the foreign sector in the "European Union" segment, which is determined by the deepened nature of the interaction between Ukraine and the European Union following the signing of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. It is found that the economic impact of European integration on

the national economy, including the formation and development of human capital in its rural areas, is realized through three internal markets — the market of goods and services, the capital market, and the labor market. Using the tools of correlation-regression analysis, the quantitative parameters of the impact of Ukrainian-European trade in agri-food products, direct investments of the European Union in Ukraine's agriculture, and labor emigration of Ukraine's rural population to the European Union on the dynamics of the actual values of the integral indicator of sustainable development of human capital in rural areas of Ukraine are substantiated. It is revealed that the greatest impact comes from the quantitative parameter of "increasing exports of Ukrainian food semi-finished products and ready-to-eat food to the European Union".

Ключові слова: людський капітал, формування людського капіталу, розвиток людського капіталу, людський капітал сільських територій, європейська інтеграція.

Key words: human capital, formation of human capital, development of human capital, human capital in rural areas, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Європейська інтеграція — це стратегічний курс, обраний українським народом і закріплений Конституцією України. Він передбачає комплексну та ефективну роботу всіх державних інституцій, координацію зусиль, злагоджену діяльність усіх гілок влади та потужну політичну підтримку. Цей курс спрямований на досягнення майбутнього членства України в Європейському Союзі (ЄС) та відповідності політичним, економічним і правовим критеріям, які ЄС висуває до країн-кандидатів. Вплив європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України є надзвичайно багатограним, отже виникає нагальна необхідність дослідження цього феномену.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням теоретичних засад формування людського капіталу присвячено велику кількість наукових праць. Зокрема проблеми формування людського капіталу сільських територій висвітлені в роботах Юхименко П.І., Паска І.М., Загурський О.М. [1], Мацибори Т.В. [2], Васильєвої О.О., [3], Савіцької І.М. [4], Сокольської Т., Джегура Г., Поліщука С., Лобачова С. [5], Корженівської Н., Ясінецької І., Беспалого І. [7] та ін. та вимагає систематизації наукових викладок.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження сучасних наукових розробок показало, недостатньо уваги приділяється питанню впливу євроінтеграційних процесів в Україні на формування людського капіталу сільських територій. Отже метою статті є систематизація існуючих теоретичних засад та дослідження впливу європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Без сумніву, Європейська інтеграція значно впливає на формування та розвиток людського капіталу країн-учасниць завдяки гармонізації освітніх та професійних стандартів, покращенню доступу до знань та інновацій, а також через спрощення процесу міграції кваліфікованої робочої сили між країнами ЄС. Інтеграційні процеси стимулюють обмін досвідом і кращими практиками в галузі освіти та науки, що підвищує конкурентоспроможність робочої сили. Створення спільного ринку праці сприяє підвищенню мобільності, що дозволяє спеціалістам з різних країн працювати у відносно стабільних умовах, підвищуючи свій професійний рівень та компетенції.

Задля забезпечення найвищої ефективності вітчизняного сільськогосподарського виробництва, необхідно створити умови для формування й розвитку трудового потенціалу сільських територій України у їх найбільш якісно-

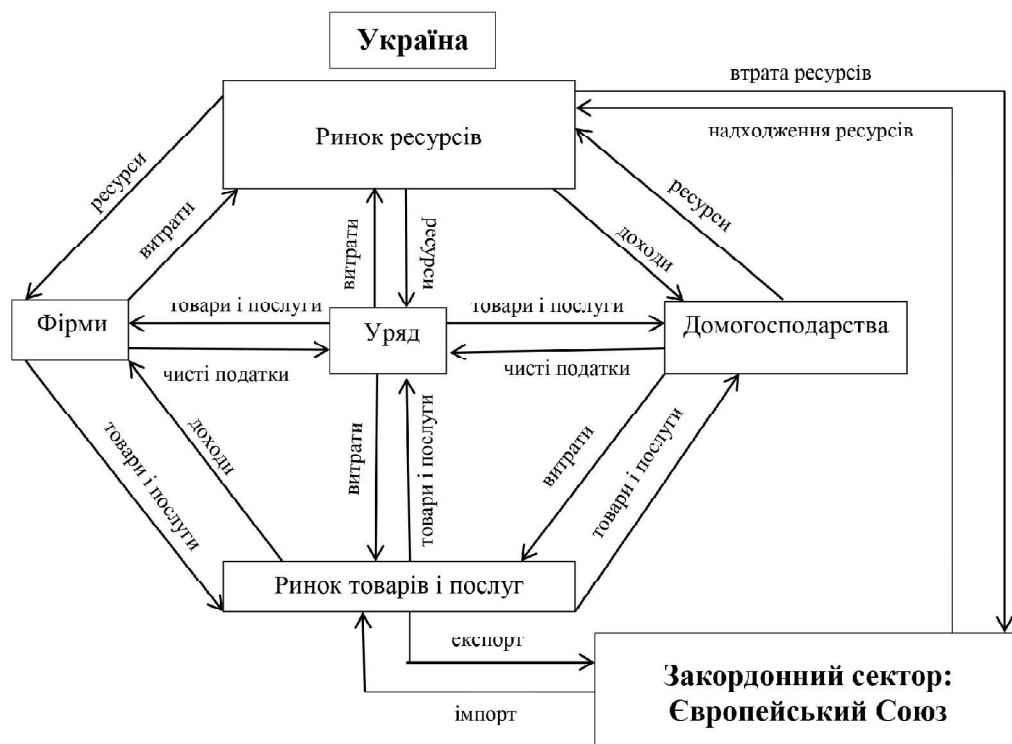

Рис. 1. Модель економічного кругообігу "доходи-витрати" в умовах змішаної відкритої економіки України із закордонним сектором, представленим ЄС, як стратегічним партнером

Джерело: розроблено автором.

му вираження — у формі людського капіталу. З цього приводу Юхименко П.І., Паска І.М. і Загурський О.М. слушно зауважують, що в постіндустріальному суспільстві найважливішим фактором розвитку сільських територій є наявність людського капіталу [1]. Мацибора Т.В. відмічає прямий зв'язок між ефективністю функціонування вітчизняного аграрного виробництва та рівнем розвитку людського капіталу: "Основу зростання та розвитку аграрної економіки становлять інвестиції. При цьому найважливішими факторами економічного зростання виступають якість і сталість інституцій, забезпечення технічного й технологічного прогресу, розвиток людського та соціального капіталу" [2].

На існування проблем у реалізації стратегічного завдання відтворення та розвитку людського капіталу сільських територій вказує Савіцька І.М.: "У процесі формування людського капіталу в сільській місцевості спостерігається низка проблем, які заважають ефективній інноваційній діяльності сільськогосподарських підприємств. Ключовими проблемами розвитку аграрного сектору економіки України є низький рівень інноваційності та технологічної модернізації в аграрному секторі, як наслідок — низька продуктивність праці" [4]. На існування проблем та навіть руйнацію людського капіталу сільських територій України вка-

зують Сокольська Т., Джегур Г., Поліщук С. та Лобачова С. [5]. Такої ж думки Васильєва О.О., яка стверджує, що соціально-демографічний стан села нині можна охарактеризувати як кризовий, як і соціально-демографічну ситуацію в Україні в цілому [3].

На тісний взаємний зв'язок розвитку людського капіталу і сільських територій вказує Сікора О.А.: "Умови формування людського капіталу пов'язані переважно із соціально-економічним розвитком сільської території. Разом з тим, накопичення і розвиток сукупного людського капіталу сільської території та зростання віддачі від нього визначає розвиток самої сільської території, можливості її економічного зростання і досягнення добробуту населення" [6].

Корженівська Н., Ясінецька І. та Беспалый І. зробили спробу систематизації факторів, що перешкоджають формуванню людського капіталу сільських територій:

історичні та ментальні: низька організація, переважно сировинний напрям сільськогосподарського виробництва;

природні: низька щільність заселення, складні ландшафти;

економічні: незадовільний рівень інфраструктури, логістики, надмірність посередників, засилля крупнотоварного бізнесу;

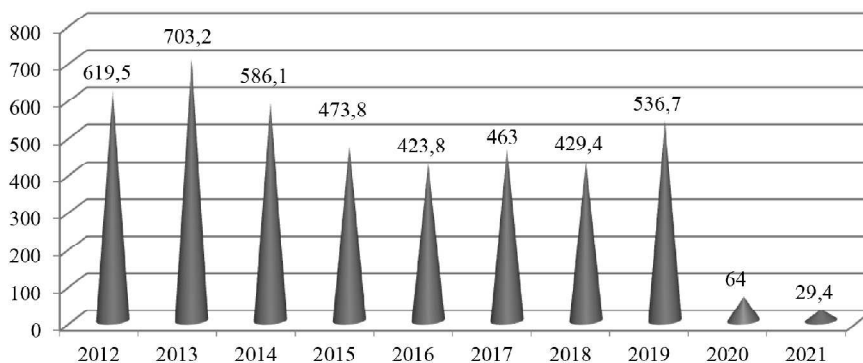

Рис. 2. Обсяги прямих інвестицій з країн ЄС в сільське, лісове та рибне господарство України, млн дол.

Джерело: побудовано автором за даними [10].

соціальні: демографічна криза, високий рівень трудомісткості праці, низька мотиваційна складова;

управлінські: забюрократизованість, корумпованість, низький рівень інституційної підтримки держави, перешкоди притоку інвестицій та розвитку вітчизняних наукоємних галузей [7].

Вплив європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України є надзвичайно багатограним. Тут можна виділити такі аспекти, як політичний, правовий, економічний, культурний тощо. Оцінка такого впливу важко піддається формалізації та відповідним розрахункам. Адже значна частина факторів формують нову якість. Фактори ж кількісного впливу важко оцінити внаслідок наявності суттєвого часового лагу між початком їх дії та реакцією на них з боку національної соціально-економічної системи.

Серед оголошених чинників, поза всяким сумнівом, примат належить економічним. Адже економіка — це сфера реалізації економічних інтересів людини і суспільства ступінь задоволення яких в значній мірі детермінує задоволення неекономічних інтересів — культурних, екологічних тощо. Економічний вплив європейської інтеграції на розвиток української економіки, в тому числі на її важливу складову — людський капітал, можна продемонструвати за допомогою концептуальної моделі економічного кругообігу "доходи-витрати" в умовах змішаної відкритої економіки. Такий вплив здійснюється через два національні ринки — ринок товарів та послуг і ринок ресурсів (рис. 1).

На ринку ресурсів, в даному контексті, слід виділити два сегменти — ринок капіталу та ринок праці.

Особливістю представленої моделі, на відміну від традиційної, є нова умова — якість

закордонного сектору в сегменті "Європейський Союз". Вона обумовлена поглибленим характером взаємодії України і ЄС завдяки підписанню Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [8]. Двома важливими моментами даної Угоди, що свідчать про особливий характер відносин України і ЄС, є зона вільної торгівлі та безвізовий режим.

В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВ ЗВТ). Ними передбачено суттєву лібералізацію торгівлі (усунення тарифів чи квот) між сторонами, гармонізацію законодавства і нормативно-регуляторної бази. Створення ПВ ЗВТ між Україною та ЄС відбуватиметься поступово, протягом 10 років. Результатами запровадження ПВ ЗВТ між Україною та ЄС стануть тісна економічна інтеграція, створення практично таких же умов для торгівлі між Україною та ЄС, що мають місце у торгівлі всередині Союзу, покращення інвестиційного клімату та прозорі правила ведення бізнесу в Україні, збільшення вибору, підвищення безпечності та якості товарів, зниження цін для українських споживачів, можливість доступ українських підприємств, крім ринку ЄС, до ринків третіх країн у зв'язку з переходом на прийняті в усьому світі стандарти [9].

Наразі майже 50% державного бюджету спрямовується на потреби Збройних сил України та вітчизняного військово-промислового комплексу. Із того, що залишилося більшість ресурсів йде на поточні видатки — соціальну реабілітацію внутрішньо-переміщених осіб, виплату заробітних плат, мінімальне фінансування ключових соціальних сфер (освіта, медицина, охорона правопорядку тощо). За таких обставин в держави немає ресурсів для фінансування видатків розвитку. І тому надзвичайно важливим інвестиційним драйвером україн-

	Y	x ₁	x ₂	x ₃	x ₄	x ₅	x ₆
Y	1	0,764017	0,7906	0,4277496	0,7347012	-0,772	0,7301666
x ₁	0,7640170	1	0,988232	0,8223161	0,9891935	-0,882	0,1924945
x ₂	0,7906003	0,988232	1	0,7609547	0,9671394	-0,937	0,2130928
x ₃	0,4277496	0,822316	0,760955	1	0,8874524	-0,522	-0,140202
x ₄	0,7347012	0,989194	0,967139	0,8874524	1	-0,826	0,1566629
x ₅	-0,771931	-0,88194	-0,93695	-0,521840	-0,825615	1	-0,247674
x ₆	0,7301666	0,192495	0,213093	-0,140202	0,1566629	-0,248	1

Рис. 3. Кореляційна матриця

Джерело: розраховано автором за даними [15–16].

нського сільського господарства є надходження іноземних інвестицій. В даному контексті — з країн ЄС.

Максимального обсягу прямих європейських інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство України було досягнуто в 2013 р. — 703,2 млн дол. США. (рис. 2). Різкий обвал мав місце в 2020 р. і був пов'язаний з економічною кризою, спровокованою пандемією COVID-19. До фактору пандемії коронавірусу, в 2021 р. додався фактор очікування в найкоротшій перспективі відновлення широкомасштабної російської військової агресії проти України [12].

Разом з тим, слід відмітити, що проблеми надходження європейських інвестицій в економіку України пов'язані не тільки із російсько-українською війною. Насправді, такі проблеми мають системний характер.

Недовіра до судової системи посіла перше місце серед перешкод для іноземних інвестицій в Україну. Про це свідчать результати п'ятого щорічного опитування іноземних інвесторів, яке Європейська Бізнес Асоціація, інвестиційна компанія Dragon Capital та Центр економічної стратегії провели наприкінці жовтня 2020 року. Антирейтинг перешкод для іноземних інвестицій вперше за п'ять років очолила недовіра до судової системи, випередивши навіть розповсюдженість корупції, яку інвестори називали найбільшою перешкодою чотири роки поспіль. Ці дві перешкоди назвали найважливішими як стратегічні, так і портфельні інвестори. На третьому місці — монополізація ринків та захоплення влади олігархами, також у ТОП-5 перешкод — обтяжливе і мінливе законодавство та репресивні дії правоохоронних органів [13].

Європейський бізнес вимагає чітких правил гри. Представники Євросоюзу вказують, що Україна має працювати над передбачуваністю правил гри, правової системи, поведінки влади та партнерів в бізнесі. Цієї передбачуваності нашої державі завжди історично не вистачало. Правова система нерідко використовується як тактичний важіль, щоб натиснути на бізнесмена, а не захистити його. Ці фактори "сприяють"

тому, що європейські інвестори не дуже охоче вкладають гроші в український ринок, попри те, що за можливими доходами він значно перспективніший, ніж аналогічні ринки в ЄС [14].

Міграційний рух українського населення у частині еміграції — один із найскладніших напрямків національного статистичного обліку. Адже, враховуючи тіньовий сегмент міжнародного ринку праці за рахунок нелегального працевлаштування при виїзді за межі України по короткострокових (туристичних) дозволах, оцінка реальних масштабів кількості українських трудових мігрантів за кордоном досі є не доконаним фактом, а припущенням.

Отже, точних даних про те, скільки українців працює за кордоном немає. За даними Міністерства соціальної політики, в 2019 році налічувалося 3,2 млн трудових мігрантів. В окремі періоди, під час сезонних робіт, було 7—9 млн мігрантів. Водночас на постійне проживання за кордон виїхали 11311, а повернулися — 1996 осіб. У 2020 році, за даними голови Національного банку України, було близько 3 млн трудових мігрантів. Протягом року в країну повернулися 400—500 тисяч осіб, але переважно через пандемію коронавірусу. Країни Євросоюзу закривалися на локдаун, люди втрачали роботу і змушені були повертатися. На постійне місце проживання за кордон в 2020 році виїхали 3259 українців. Також через пандемію цифра знизилася. У 2021 році, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень, кількість трудових мігрантів становить 2,5—3 млн [15].

Наступним етапом є спроба з'ясувати кількісні параметри впливу українсько-європейської торгівлі агропродовольчою продукцією, прямих інвестицій ЄС в сільське господарство України, трудової еміграції українського сільського населення в ЄС на динаміку фактичних значень інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України, який був сформований у попередніх дослідженнях. Для цього доцільно використати інструментарій кореляційно-регресійного аналізу:

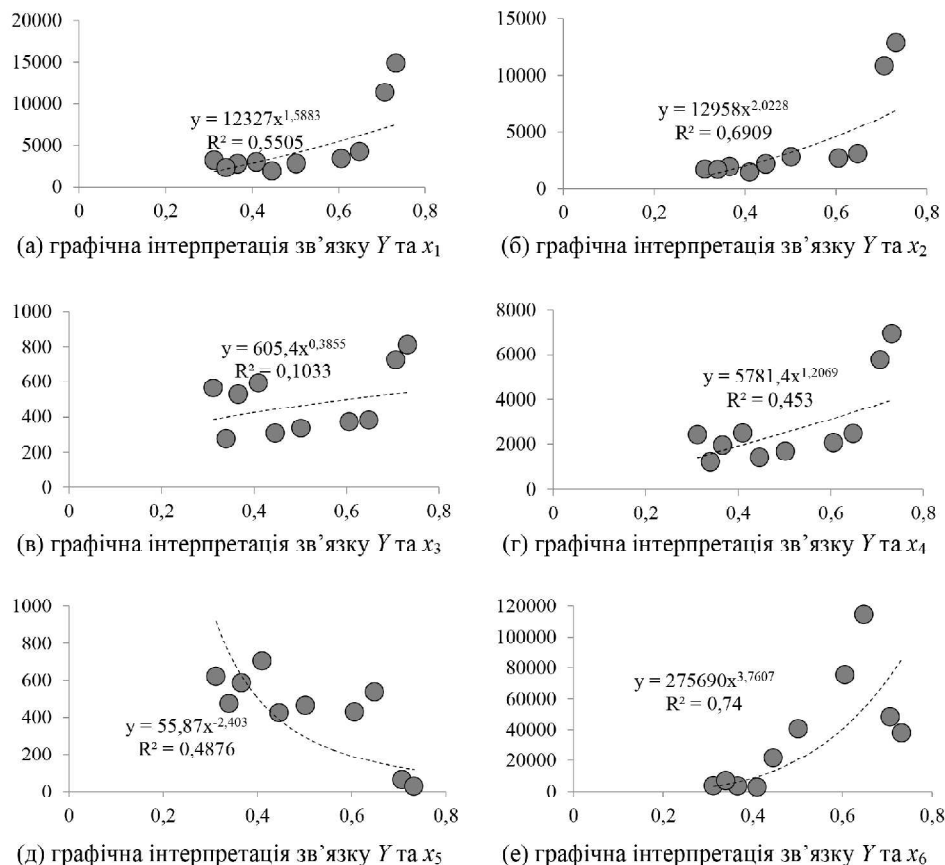

Рис. 4. Графічна інтерпретація зв'язку між результативною ознакою "інтегральний показник сталого розвитку людського капіталу сільських територій України" та обраними факторами впливу

Джерело: розраховано автором за даними [15–16].

1) Y — інтегральний показник сталого розвитку людського капіталу сільських територій України;

2) x_1 — експорт сільськогосподарської сировини, млн дол.;

3) x_2 — експорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі, млн дол.;

4) x_3 — імпорт сільськогосподарської сировини, тис. дол.;

5) x_4 — імпорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі, млн дол.;

6) x_5 — прямі інвестиції з ЄС в сільське, лісове та рибне господарство України, млн дол.;

7) x_6 — трудова міграція жителів сільських територій України в країни ЄС, осіб.

Результати кореляційно-регресійного аналізу показали високі показники регресійної статистики: $R = 0,981$, отже ступінь зв'язку — висока, $R^2 = 0,962$, отже мінливість функції на 96,2% визначається мінливістю вибраних факторів. Однак, подальші розрахунки поставили під сумнів можливість використання отриманих результатів (рис. 3).

Побудова кореляційної матриці вказує на наявність мультиколінеарності — коефіцієнти кореляції між усіма регресорами (за виключенням $r_{x_1x_6}$) вказують на тісний зв'язок між ними. При цьому вони більші за парні коефіцієнти кореляції між результативною ознакою з кожним із регресорів (r_{Yx_i}). Не виконується також умова допустимих значень похибки (P -значення): оптимальна умова — $p \leq 0,01$, мінімальна умова — $p \leq 0$.

Проблема із усуненням мультиколінеарності в даній моделі полягає в тому, що її не можна позбутися традиційними методами — виключенням із аналізу окремих регресорів, заміна їх іншими. Адже вони відображають безальтернативні канали зв'язку національної макросистеми із закордонним сектором. Тому необхідно застосувати інший спосіб — побудова парних криволінійних моделей зв'язку результативної ознаки із кожним із факторів впливу за допомогою степеневої функції:

$$Y = a \cdot x^b \quad (1).$$

Таблиця 1. Характеристики зв'язку результативної та факторних ознак за результатами його графічної інтерпретації

Фактор	Коефіцієнт кореляції, r	Тіснота зв'язку	Характер зв'язку	Коефіцієнт еластичності, E
Експорт сільськогосподарської сировини (x_1)	0,742	Сильна	Прямий	1,588
Експорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі (x_2)	0,831	Сильна	Прямий	2,023
Імпорт сільськогосподарської сировини (x_3)	0,321	Слабка	Прямий	0,386
Імпорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі (x_4)	0,673	Середня	Прямий	1,207
Прямі інвестиції з ЄС в сільське, лісове та рибне господарство (x_5)	0,860	Сильна	Обернений	2,403
Трудова міграція жителів сільських територій в країни ЄС (x_6)	0,742	Сильна	Прямий	3,761

Джерело: розраховано автором за даними [15—16].

Особливістю даної функції є те, що коефіцієнт регресії b є одночасно коефіцієнтом еластичності (E), який показує на скільки одиниць зміниться результативна ознака при зміні факторної на одиницю.

Доцільно побудувати зведену таблицю за результатами графічної інтерпретації зв'язків між результативною та факторними ознаками (табл. 1).

Збільшення експорту сільськогосподарської сировини, напівфабрикатів та готової до споживання їжі чинить сильний позитивний вплив на динаміку інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України. Очевидно збільшення експорту даної продукції, як прямий наслідок зростання відповідного виробництва, зумовлює збільшення доходів жителів сільських територій. Це забезпечує покращення доступу до найважливіших товарів та послуг, підвищує рівень життя тощо.

Імпорт сільськогосподарської сировини чинить слабкий позитивний вплив на досліджувану функціональну ознаку, отже можна не брати його до уваги.

Імпорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі чинить середній позитивний вплив на досліджувану ознаку, що можна спробувати пояснити, як покращення доступу сільських жителів до широкого асортименту цінних продуктів харчування — свіжих фруктів, овочів, винограду, горіхів, молочної та м'ясної продукції тощо.

Прямі інвестиції з ЄС в сільське, лісове та рибне господарство чинять сильний обернений

вплив на динаміку інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України. Даний парадокс можна спробувати пояснити тим, що під дією інших факторів функціональна ознака зростала в той час, як прямі інвестиції з ЄС скорочувалися. Тобто, скорочення європейських інвестицій компенсувалося дією інших факторів, що забезпечували зростання інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України.

Зростання трудової міграції жителів сільських

територій в країни ЄС справляє сильний позитивний вплив на збільшення інтегрального показника сталого розвитку людського капіталу сільських територій України. Іншими словами, депопуляція сільських територій за рахунок трудової еміграції їх жителів позитивно впливає на динаміку функціональної ознаки. Дана суперечність пояснюється, якщо взяти до уваги короткострокову та довгострокову дію даного фактору. В короткостроковому періоді збільшення трудової еміграції сільських жителів в країни ЄС забезпечує підвищення доходів сільських домогосподарств, що зумовлює зростання рівня їх життя. Що ми наразі і спостерігаємо. Проте в довгостроковому періоді дія даного фактору має високий потенціал негативного впливу: погане виховання дітей в сім'ях із батьками трудовими мігрантами негативно позначиться на їхньому майбутньому здоров'ї, успіхах у здобутті освіти, побудові професійної кар'єри та створенні власної сім'ї.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, вплив європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України є багатовекторним. Серед факторів впливу доцільно виділити політичні, правові, економічні, культурні, тощо. Оцінка такого впливу важко піддається формалізації та розрахункам — значна частина факторів формують нову якість, а дію факторів кількісного впливу важко оцінити внаслідок наявності суттєвого часового лагу між почат-

ком їх дії та реакцією на них збоку національної соціально-економічної системи.

Серед факторів впливу європейської інтеграції на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України слід виділити економічні — економіка це сфера реалізації економічних інтересів людини і суспільства ступінь задоволення яких в значній мірі детермінує задоволення неекономічних інтересів — культурних, екологічних тощо. Економічний вплив європейської інтеграції на національну економіку, в тому числі на формування та розвиток людського капіталу її сільських територій, здійснюється через три внутрішні ринки — ринок товарів і послуг, ринок капіталу та ринок праці.

В результаті дослідження впливу на зміну результативної ознаки "інтегральний показник сталого розвитку людського капіталу сільських територій України" факторів "експорт сільськогосподарської сировини, млн дол.", "експорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі, млн дол.", "імпорт сільськогосподарської сировини, тис. дол.", "імпорт напівфабрикатів та готової до споживання їжі, млн дол.", "прямі інвестиції з ЄС в сільське, лісове та рибне господарство України, млн дол." та "трудова міграція жителів сільських територій України в країни ЄС, осіб", вдалося з'ясувати, що найбільший позитивний ефект справляє збільшення експорту в ЄС українських харчових напівфабрикатів та готової до споживання їжі. У подальших дослідженнях планується дослідити перепони до сталого розвитку людського капіталу сільських територій України в умовах євроінтеграції.

Література:

1. Юхименко П.І., Паска І.М., Загурський О.М. Економічний підхід щодо формування людського капіталу в системі управління сільськими територіями. *Економіка АПК*. 2019. № 3. С. 71—78. DOI: 10.32317/2221-1055.201903071 (дата звернення 28.07.2024 р.).
2. Мацибора Т.В. Інвестиції як основа зростання аграрної економіки України. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С. 68—78. DOI: 10.32317/2221-1055.202106068 (дата звернення 28.07.2024 р.).
3. Васильєва О.О. Людський капітал в агропромисловому комплексі. Причорноморські економічні студії. 2016. Випуск 11. С. 7—11.
4. Савіцька І.М. Відтворення людського капіталу сільської місцевості: сучасний стан та тенденції розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 8. Частина 2. С. 75—78.
5. Сокольська Т., Джегур Г., Поліщук С., Лобачова С. Значення людського капіталу у формуванні спроможних об'єднаних територіальних громад України. *Аспекти публічного управління*. 2021. Том 9. № 5. С. 36—46. DOI: 10.15421/152146 (дата звернення 28.07.2024 р.).
6. Сікора О.А. Аспекти розвитку людського капіталу у контексті зрівноваженого розвитку сільських територій. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?-or=1&z=3814> (дата звернення 28.07.2024 р.).
7. Корженівська Н., Ясінецька І. Беспалий І. Ефективність механізмів розвитку людського потенціалу сільських територій [Електронний ресурс]. Соціально-економічні проблеми і держава. 2021. Випуск 2 (25). С. 247—256. DOI: 10.33108/serp2022.02.247 (дата звернення 28.07.2024 р.).
8. Закон України "Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони" від 16.09.2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 40. С. 2021.
9. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. Представництво України при Європейському Союзі. 2021. 15 квітня, 15:38. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/zona-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes> (дата звернення 28.07.2024 р.).
10. Статистичний збірник "Співробітництво між Україною та країнами ЄС" у 2021 році. К.: Державна служба статистики України, 2022. 52 с.
11. Україна в 2021 році отримає від ЄС EUR26 млн першого траншу за програмою підтримки розвитку сільського господарства. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/657210.html> (дата звернення 28.07.2024 р.).
12. Латос П. M&A Radar 2020: Україна. 2021. Березень. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2021/04/ma-radar-2020-ukr.pdf> (дата звернення 28.07.2024 р.).
13. Вперше за п'ять років. Недовіра до судової системи перешкоджає інвестиціям в Україну навіть більше, ніж корупція — опитування. NV Бізнес. 2020. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/dumka-investoriv-nedovira-do-sudiv-naybilshe-pereshkodzhaye-investiciyam-v-ukrajinu-50122922.html> (дата звернення 28.07.2024 р.).
14. Шевчук М. Бізнес по-українськи: що перешкоджає європейським інвестиціям? ІНФОРМЕР. 2023. URL: <https://informer.od.ua/news/biznes-po-ukrayinski-shho-pereshkodzhaye-yevropejskim-investitsiyam/> (дата звернення 28.07.2024 р.).

15. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках. Слово і діло. 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyu-valy-kordonom-2019-2021-rokax> (дата звернення 28.07.2024 р.).

16. Міграційний рух населення за типом місцевості у 2002—2021 роках. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/mr/mrn_tm_02_20_ue.xls (дата звернення 28.07.2024 р.).

17. International Migration Database. OECD Statistic. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG> (дата звернення 28.07.2024 р.).

References:

1. Yukhymenko, P.I., Paska, I.M. and Zahurskyi, O.M., (2019), "An economic approach to the formation of human capital in the management system of rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 71—78. DOI: 10.32317/2221-1055.201903071

2. Matsyibora, T.V., (2021), "Investments as a basis for the growth of ukraine's agrarian economy", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 68—78. DOI: 10.32317/2221-1055.202106068

3. Vasylieva, O.O., (2016), "Human capital in the agro-industrial complex", *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 11, pp. 7—11.

4. Savitska, I.M. (2016), "Reproduction of human capital in rural areas: current state and development trends" *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 8, no. 2, pp. 75—78.

5. Sokolska, T., Dzhehur, H., Polishchuk, S. and Lobachova, S., (2021), "The importance of human capital in the formation of capable united territorial communities of Ukraine", *Aspekty publichnoho upravlinnia*, vol. 9, no. 5, pp. 36—46. DOI: 10.15421/152146

6. Sikora, O.A., (2015), "Aspects of human capital development in the context of balanced development of rural areas", *Efektivna ekonomika*, vol. 2, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3814> (Accessed 28 July 2024).

7. Korzhenivska, N., Yasinetska, I. and Bespalyi, I. (2021), "The efficiency of mechanisms for the development of human potential in rural areas", *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, vol. 2 (25), pp. 247—256. DOI: 10.33108/sepd2022.02.247

8. Verkhovna Rada of Ukraine, (2014), The Law of Ukraine "On the ratification of the association agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European

Atomic Energy Community, and their Member States, on the other hand", *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 40, p. 2021.

9. Mission of Ukraine to the European Union (2021), "Free trade zone between Ukraine and the EU", Available at: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/zona-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes> (Accessed 28 July 2024).

10. State Statistics Service of Ukraine (2021), *Statystychnyj zbirnyk "Spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta krainamy YeS" u 2021 rotsi* [Statistical Compendium "Cooperation between Ukraine and EU countries in 2021"], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

11. Interfax (2020), "Ukraine will receive EUR 26 million from the EU as the first tranche in 2021 via the Agricultural Development Support Program". Available at: <https://interfax.com.ua/news/economic/657210.html> (Accessed 28 July 2024).

12. Latos, P. (2021), "M&A Radar 2020: Ukraine", KPMG, Available at: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2021/04/maradar-2020-ukr.pdf> (Accessed 28 July 2024).

13. NV Business (2020), "For the first time in five years. Distrust in the judicial system hinders investments in Ukraine even more than corruption — survey", Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/dumka-investoriv-nedovira-do-sudiv-naybilshe-pereshkodzhaye-investiciyam-v-ukrajinu-50122922.html> (Accessed 28 July 2024)

14. Shevchuk, M. (2023), "Business in Ukrainian way: what hinders European investments?", *Informer*, Available at: <https://informer.od.ua/news/biznes-po-ukrayinski-shho-pereshkodzhaye-yevropejskim-investitsiyam/> (Accessed 28 July 2024).

15. Slovo i Dilo (2021), "Labor migration: How many Ukrainians worked abroad in 2019-2021", Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (Accessed 28 July 2024).

16. State Statistics Service of Ukraine, (2021), "Migration movement of the population by type of locality in 2002-2021" Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/mr/mrn_tm_02_20_ue.xls (Accessed 28 July 2024).

17. OECD Statistic (2022), "International Migration Database", Available at: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG> (Accessed 28 July 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.09.2024 р.